

Н.М. КОВТУН (кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії)

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир
miller-melnik@ukr.net

СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛЬНОГО І ВОЛЬОВОГО У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті проаналізовано співвідношення моральної і вольової складової соціальної активності індивіда і суспільства в цілому. Вивчення морального і вольового компонентів соціальної активності відбувається на основі синтезу теоретико-методологічних підходів у межах філософської і психологічної наукової парадигми. Особлива увага присвячена дослідженню моралі і волі у контексті співвідношення їх структури, функцій та якостей.

Ключові слова: мораль, моральність, воля, воління, соціальна активність, моральні якості, вольові якості.

У процесі розвитку цивілізації моральна відповідальність, маючи універсальний вплив на різні сфери соціальної активності, набуває характеру чи не найбільшого свідчення наявності на індивідуальному і суспільному рівнях свободи волі зокрема і волі в цілому. Селекція, закріплення, ретрансляція моральних настанов як соціокультурних феноменів можливі лише за наявності вольової активності, носієм якої є соціальна група або індивід. У свою чергу, суспільна воля у сфері моралі не може уповні реалізуватись у бутті окремого індивіда, вона виявляється лише за умови зміни поколінь.

Воля, мораль і соціальна активність як окремі феномени соціокультурного досвіду стали предметом активної зацікавленості представників багатьох наукових дисциплін – філософії, історії філософії, етики, соціальної філософії, соціології, політології, педагогіки. Важливе значення у визначенні сутності, структури волі, її взаємозв'язку зі сферою моралі мають праці І. Канта, Г. Гегеля, А. Шопенгауера, В. Віндельбанда. Утім, у вказаних дослідженнях співвідношення морального і вольового у діяльності людини розглядається переважно на індивідуальному рівні.

У вітчизняній науковій парадигмі, зокрема радянського періоду, феномен волі і його співвідношення з моральністю досліджувався переважно у сфері психології, де, сформувався підхід, за яким воля розглядалася як єдина і неподільна якість (К. Корнілов, К. Платонов). У контексті цього непересічне значення мають напрацювання М. Бріхцина, П. Гоноболіна, О. Іващенко, С. Рубінштейна, П. Рудика, В. Селіванова, в яких розкривається співвідношення вольового і морального компонентів поведінки людини. Певним чином вони були узагальнені в праці Є. Ільїна "Психологія волі" [9].

У цілому, у філософській і психологічній парадигмі зацікавленість дослідників зосереджувалася переважно на дослідженні морального через визначення сутності, структури волі і вольових якостей на рівні буття індивіда. Натомість вивчення співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності індивіда і суспільства в цілому не стало предметом системного соціально-філософського аналізу.

Метою дослідження є аналіз співвідношення морального і вольового компонентів соціальної активності на індивідуальному і суспільному рівнях.

Розкриття вказаної проблематики неможливе без з'ясування змісту понять "воля", "мораль", "соціальна активність". У межах сучасної філософської парадигми сформувалось два основні напрямки розуміння волі як фактору соціальної активності. Згідно з першим – воля розглядається як об'єктивно існуюча константа, яка має фізіологічний, психологічний, соціальний або трансцендентальний характер. Другий напрям репрезентований філософією волюнтаризму, представники якого розглядали волю як феномен, іманентно властивий людині. У нашому дослідженні ми виходимо з визначення волі як "основи саморегуляції суб'єктом своєї поведінки і діяльності, яка забезпечує векторну орієнтацію іманентних станів свідомості на об'єктивовану екстеріорну мету і концентрацію зусиль на її досягнення" [10, с. 194]. Власне в акті волі суб'єкт легітимує і санкціонує в якості мети суб'єктивне бажання, яке конституюється в цьому процесі як об'єктивно спрямована мета діяльності.

У літературі склалося й неоднозначне розуміння поняття "активність". За першим підходом активність розглядається як поняття ширше за обсягом, порівняно з поняттям "діяльність". У такому розумінні активність не тільки властива усій різноманітності біологічних організмів, вона є їх атрибутивною ознакою. Активність супроводжує зародження і розвиток, самозбереження і самовідтворення організмів. Згідно з другим підходом, активність розглядається як поняття вужче за обсягом, відносно поняття "діяльність". У такій інтерпретації активність постає мірою діяльності, ступенем її інтенсивності. Саме з огляду на це, вживаються поняття "активна діяльність", "активна поведінка", "активна участь". У такому контексті активність розглядається нами як системна соціальна якість, у межах якої відображається не лише активне ставлення людини до суспільства, а й рівень взаємодії індивідів, малих та великих соціальних груп як суб'єктів суспільних відносин. Зауважимо, що сутнісні ознаки соціальної активності – націленість індивіда або соціальної групи змінювати, трансформувати або зберігати існуючий соціальний стан – тісно пов'язані зі сферою волі і воління. Поряд з цим, визначення соціальної значущості вольової соціальної активності неможливе без дослідження сфери моралі.

Під мораллю ми розуміємо "поняття, посередництвом якого у мисленневому і практичному досвіді людей виділяються звичаї, закони, вчинки, характери, які виражають вищі цінності і належність, через які людина виявляє себе як розумна, самостійна і вільна істота" [1, с. 275]. Етимологічно слово "мораль" походить від лат. *moralitas*, яке вперше Ковтун Н.М., 2013

зустрічається в роботах Амвросія Медіоланського. У свою чергу *moralitas* є похідним від *moralis*, уведеного в обіг римським мислителем Ціцероном. Обидва поняття є похідними від *mos*, у мн. *more*s – "традиція", "звичай", "народний звичай", "воля", "закон", "властивість"; пізніше – "норов-характер" [1, с. 275]. Як бачимо, у латинській мові слово *mos* (*moris*) безпосередньо пов'язане зі звичаєм, законом, волею, що засвідчує онтологічну присутність у вказаному феномені вольової складової.

Як уже зазначалося співвідношення морального і вольового стало предметом дослідження І. Канта, на думку якого у практичному законі розум визначає волю безпосередньо, а не через відчуття задоволення або незадоволення [11, с. 410-412]. Іншими словами, будь-яка гетерономія довільного вибору не продукує жодних обов'язків, а протистоїть моральності волі. Добро або зло, на думку І. Канта, завжди вказує на відношення до волі. До того ж воля не визначається безпосередньо об'єктом і уявленням про неї, а є своєрідною здатністю застосовувати правило розуму як спонукальну причину вчинку [11, с. 445]. З огляду на це, моральна градація на добро або зло стосується вчинків індивіда у межах соціальної активності, а не його сутності. Іншими словами, добрим або злим називається лише спосіб діяльності, максима волі, а не індивіда як суб'єкта соціальної активності.

У свою чергу, поділяючи волю на правову, моральну і релігійну, Г. Гегель вказує, що кожна з них має власний зміст та власне поняття [5, с. 321-322]. Моральний обов'язок для суб'єкта, за твердженням мислителя, є одночасно і правом його суб'єктивної волі, що втілюється у відповідному способі мислення. Специфіка сфери моральності визначається внутрішнім визначенням волі (способом міркування, намірами), які мають наявне буття лише у сфері суб'єктивного обов'язку. Констатуючи наявність свободи волі у сфері власності як одиничного буття і в якості рефлексії у межах суб'єктивної волі, Г. Гегель відзначає, що свобода волі втілюється і як субстанційна воля – відповідна своєму поняттю дійсність у суб'єкті і тотальність у необхідності. Мається на увазі моральність у сім'ї, у громадянському суспільстві і в державі [5, с. 328-329]. Суб'єктивна воля може бути і моральною свободою у залежності від того, в якій мірі ці визначення внутрішньо виявляються як бажання. Діяльнісне виявлення волі постає, як вчинок, у зовнішньому виявленні якого простежується те, чого воля прагнула.

Аналізуючи співвідношення моралі і права, А. Шопенгауер відзначає, що право як частина моралі стосується безпосередньо діяльності. Поряд з цим виявлення волі становить сутність моралі [15, с. 440]. За його твердженням, тверда рішучість (*Wille*) здійснити неправовий вчинок, нівельований лише зовнішньою силою, нічим не відрізняється від справді здійсненого неправу. У сфері моралі така націленість індивіда отримує цілком негативну моральну оцінку. Моральність людини визначається сферою воління. На думку німецького мислителя, було б дуже погано, якби головне в людському житті – її вічна етична цінність – залежала б від

випадку, а саме від догматів, віровчення, філософем. Догмати цінні для моральності лише тоді, коли вже добра людина знаходить у них схему, формулу, яка допомагає їй у розумі задовільнитись фіктивним звітом про свої неогоїстичні дії [15, с. 464]. Шлях позбавлення страждання в цьому світі мислитель вбачає у пізнанні сутності речей в собі. На цій основі воля змінюється і людина переходить від добродійності до аскези. Їй недостатньо любити інших, у неї формується відраза до власної сутності, до волі до життя як основи цього світу [15, с. 474]. Людина, виявляючи власну волю, припиняє чогось хотіти, остерігається прив'язувати свою волю до чого-небудь, прагне утвердити в собі стриманість до усіх речей.

У контексті цього мораль постає як специфічна сфера соціальної активності, для якої характерна єдність об'єктивної соціальної необхідності та суб'єктивно зорієнтованої свободи волі індивіда або соціальної групи. Всупереч тому, що моральні цінності виховуються через соціальний примус, конкретна моральна поведінка індивіда як втілення його соціальної активності виходить із автономії духу і свободи волі.

Моральні вимоги і моральні цінності, маючи загальнозначущий суспільний характер, з одного боку, не повинні залежати від волі окремих членів соціуму. З іншого боку, у процесі уконституювання моральних цінностей і вимог необхідна воля окремого індивіда як ініціатора їх впровадження. Наразі має бути задіяна й суспільна воля як втілення консенсусу щодо їх сприйняття у сфері суспільної свідомості.

Вольовий характер морального життя якнайповніше втілюється у процесі конституювання нових моральних імперативів. Свого часу В. Віндельбанд зауважував, що проблема причинності морального воління і як наслідок моральна або аморальна поведінка відходять на другий план в етиці, оскільки провідного значення в ній набуває осмислення наслідків застосування або незастосування моральних імперативів [4, с. 637]. Чим новіші і слабші моральні норми, тим сильнішим у свідомості людини є відчуття насилля над власними бажаннями і прагненнями. Лише "людина з розвинутою моральною свідомістю припиняє відчувати вплив моральних мотивів, як дещо стороннє" [4, с. 576]. Отже, тільки через вольове зусилля особистість приймає у горизонт власної духовності певне моральне переконання, усвідомлює його як соціально необхідне. Відтак, воно втрачає статус зовнішньої необхідності.

Наказовий спосіб формулювання моральних правил ("не вбий", "не вкради") завбачує вказівку на соціальний контроль за поведінкою індивіда. Утім імперативність моралі втілюється і в тому, що вона має швидше спонукальний, ніж заборонний характер. Порушення моральних норм і правил, зазвичай, безпосередньо не загрожує фізичними санкціями або обмеженням свободи волі. Виходячи з дозволеності або недозволеності різних форм діяльності, у свідомості індивіда актуалізується необхідність самообмеження і взаємообмеження, що постає безпосереднім втіленням феномену воління. Водночас, для дотримання певного морального імперативу необхідною є не лише суспільна воля, а й індивідуальна воля,

Ковтун Н.М., 2013

яка актуалізується у сфері совісті.

Між вольовими і моральними компонентами соціальної активності індивіда і соціальної групи є й певні відмінності, котрі стосуються характеру їх впливу на різні сфери буттєвості людини. Воля постає більш універсальним феноменом, порівняно з мораллю, адже вона уповні простежується, як у сфері природної біологічної активності індивіда ("воля до життя"), так і в сфері соціальної активності. Що стосується моралі, то вона має всезагальний характер у соціальній сфері, постаючи, як своєрідна компенсація ослаблених інстинктів людини. Водночас навіть засвоївши основні моральні цінності, людина має свободу волі або виконувати їх, або порушувати.

Виходячи з цього, моралі і моральності поза волею не існує. Натомість воля поза моральністю і без моральності цілком можлива, адже вольова активність може бути цілком аморальною. Воля не визначає і сутності моралі, постаючи переважно засадничим механізмом вироблення, селекції, уконституювання, закріплення моральних норм і цінностей.

У контексті дослідження моралі і волі у структурі соціальної активності важливого значення набуває визначення співвідношення їх елементів. У радянській науковій парадигмі значного поширення набула структура вольового процесу запропонована С. Рубінштейном. Дослідник виділив чотири стадії вольового процесу. До першої стадії він відносив формування спонукання і попереднє вироблення мети діяльності. Вказана стадія у межах людської суб'єктивності переживається, як прагнення зробити щось. Друга стадія охоплює обговорення і боротьбу мотивів. Третя стадія зводиться до процесу прийняття рішення, котре може відбуватися у різні способи. У першому випадку простежується відсутність "боротьби мотивів", коли рішення формується неусвідомлено як безпосередній результат. У другому випадку, якщо мотиви різні за значущістю, рішення є результатом розв'язання конфлікту мотивів. У третьому випадку, коли мотиви близькі за рівнем значущості й інтенсивності, рішення є насильницьким зняттям ще наявної боротьби мотивів. На рівні суб'єктивності прийняття рішення характеризується відчуттям, що подальший хід подій залежить від самої людини. Іншими словами, на цьому етапі формується почуття відповідальності за власну діяльність. Четверта стадія пов'язана з виконанням умотивованого волею рішення [12, с. 569]. Зауважимо, що у структурі вольового процесу, запропонованій С. Рубінштейном, є вразливі сторони. На нашу думку, друга і третя фаза вольового процесу співпадають, адже протистояння мотивів вказує на момент безпосереднього прийняття рішення, навіть, якщо воно відбувається як неусвідомлений акт. Сам дослідник вказує на це безпосередньо, зауважуючи, що, незважаючи на різні способи прийняття рішення, самі вони стосуються боротьби мотивів.

Актуальною до нашого часу залишається класифікація структурних етапів вольового процесу запропонована В. Віндельбандом. Згідно з нею, воля поділяється на три основні фази. На першій фазі формується особливе Співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності

воління, прагнення, кожне з яких може трансформуватись у дію. На другій фазі відбувається взаємне стримування і врівноваження прагнень на основі прийняття певного рішення. Третя фаза характеризується імпульсом волі, внаслідок якого прагнення перетворюються у відповідні тілесні дії. Першу фазу ми називаємо фазою воління, другу – фазою вибору (обговорення), третю – фазою діяльності [4, с. 520]. При цьому окремі воління, вибір між воліннями і діяльність, яка витікає з нашого рішення постають, як різні функції волі. За нашим переконанням, імпульс волі властивий не для третьої фази функціонування волі, а для першої фази вольового процесу, на якому відбувається актуалізація й усвідомлення необхідності вольової діяльності. На другій фазі відбувається вибір конкретного рішення і відповідно на третій фазі простежується втілення вольового рішення у сфері практики.

Якщо співставити структуру волі і моралі, то виявляється, що перша фаза вольового імпульсу і друга фаза вольового вибору співвідноситься з моральною свідомістю, в межах якої відбувається актуалізація моральних імперативів. Поряд з цим третя фаза вольової діяльності співвідноситься з фазою моральної практики, котра втілюється у відповідній формі діяльності, вчинках і поведінці.

Спільним у співвідношенні моралі і волі є те, що вони поділяються на індивідуальну і суспільну мораль і відповідно на індивідуальну і суспільну волю. Воля, виявляючись у відмінних структурних компонентах моралі, по-різному реалізується у моральній свідомості і в моральній практиці (моральності). Поряд з цим у суспільній моральній свідомості виділяють моральні вимоги, моральні цінності і моральний ідеал. Якнайповніше вольовий компонент втілюється у моральних вимогах (моральному обов'язку) і моральних цінностях (моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почутті сумління, честі і гідності).

Вольовий характер має і моральна практика (моральність), яка є втіленням індивідуально-групових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі універсальні цінності. Діяльність індивіда або соціальної групи набуває морального характеру лише через виявлення вольових зусиль щодо дотримання моральних імперативів. Моральна практика втілюється у моральній діяльності і моральних відносинах, котрі, окрім мисленневих, почуттєвих, мають і вольові компоненти. Моральна діяльність торкається відносин з іншими людьми, що регулюються моральними нормами, впровадження й утримання яких залежить від вольової активності.

У контексті аналізу співвідношення вольового і морального компонентів соціальної активності доречно звернутись до порівняння їх функцій. У науковій парадигмі виділяють цілий ряд моральних функцій: регулятивну, оцінювальну-імперативну, комунікативну, пізнавальну, виховну, орієнтуючу. Деякі з них корелюються з вольовими функціями. Регулятивна як одна провідних моральних функцій виходить з того, що мораль через впровадження правил, приписів, норм сприяє впорядкуванню і стабільному функціонуванню суспільства. Як слушно відзначає Г. Апрусян, Ковтун Н.М., 2013

у різних контрактних концепціях моралі (софісти, Епікур, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Ролз) моральна регуляція як система вимог і заборон постає, як система взаємних зобов'язань, які люди як громадяни одного суспільства беруть на себе з метою підтримання цілісності соціуму і справедливого задоволення інтересів кожного [1, с. 277]. У такому контексті мораль має конвенціональний, варіативний характер.

У регулятивній функції моралі поряд з політичними, правовими механізмами важливу роль відіграє вольовий механізм. Вольовий, морально вмотивований, механізм регуляції поведінки втілюється у протиставленні належного (ідеального) існуючому, обґрунтуванні максимальних вимог перед індивідом (при цьому слід зауважити, що доконечне абсолютне досягнення вимог, як і абсолютної істини неможливе), акцентації на внутрішніх переконаннях особистості та громадській думці.

Значну роль вольовий компонент відіграє й у комунікативній функції моралі. Це пояснюється тим, що моральність як соціальна практика виявляється якнайповніше у взаємовідносинах між людьми. Вольовий компонент дозволяє утримати взаємодію між індивідами у системі загальнолюдських моральних цінностей. Натомість виховна функція моралі пов'язана з вольовою сферою через ретрансляцію соціокультурного досвіду, формуючи уявлення індивіда про добро і зло, справедливість і несправедливість, гідність і честь, практичні навички взаємодії індивідів і суспільства. Утім слід відмітити, що воля не визначає безпосередньо моральність чи аморальність людської поведінки. Вона є необхідною умовою, своєрідним механізмом засвоєння моральних цінностей.

У контексті дослідження співвідношення моралі і волі у сфері соціальної активності важливого значення набуває питання, чи є межа між моральними і вольовими якостями особистості? Чи усі вольові якості моральні? Зауважимо, що вона не вирішена уповні ні у філософській, ні у психологічній парадигмі.

Для вирішення цієї проблеми слід торкнутись проблеми класифікації вольових якостей. Вольова якість є відносно стійкою ознакою поведінки людини, яка характеризується не тільки націленістю на перетворення, а й забезпечує векторну орієнтацію іманентних станів свідомості на об'єктивовану екстеріорну мету і концентрацію зусиль на її досягнення. Свого часу, радянський дослідник Ф. Гоноболін поділив вольові якості на дві групи, пов'язані з активізацією і сповільненням психічних процесів. До першої групи належать рішучість, сміливість, настійливість, самостійність, до другої – стійкість, витривалість, терпіння, дисциплінованість і організованість [6]. Утім, сам автор зауважує, що неможливо вольові якості чітко розподілити на дві групи у залежності від домінування процесів збудження і сповільнення. Іноді, сповільнюючи одні дії, людина виявляє активність в інших. Насамперед, це стосується дисциплінованості й організованості.

До позиції розмежування вольових якостей на основі динаміки процесів збудження і сповільнення схилився В. Селіванов. Він поділив

Співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності

вольові якості на ті, котрі викликають, посилюють, прискорюють активність, і на ті, які послаблюють або сповільнюють її. До першої групи належить ініціативність, рішучість, сміливість, енергійність, хоробрість, до другої групи – витримка, стійкість, терплячість. Водночас дослідник розмежовував вольові якості на позитивні і негативні [14, с. 132]. Позитивні якості особистості, на думку В. Селіванова, позначаються такими термінами, як цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, принциповість, енергійність, настійливість, впевненість, мужність, витривалість, терплячість, критичність, діловитість, хоробрість. Негативні якості позначаються такими ж термінами, але з часткою "не" або "без" – нерішучість, недисциплінованість, нестриманість, безініціативність, безпринципність, а також спеціальними термінами (лінощі, впертість, боягузтво, навіюваність, малодушність, імпульсивність, пасивність).

Як критерій волі розглядав вольові якості В. Іванніков. Найважливішими серед них він називав енергійність, витримку, настійливість, терплячість, сміливість, рішучість та ін. Натомість відсутність цих якостей традиційно розглядається, як показник слабкості волі [7, с. 78]. Однак, окремі вольові якості не завжди пов'язані одна з одною: наявність у людини однієї якості зовсім не завбачує необхідного виявлення інших якостей.

Класифікація вольових якостей чехословацького дослідника М. Бріхцина виходить з опису основних ланок управління і регуляції індивідуальної і групової діяльності. Дослідник виділяє такі ланки управління і регуляції і відповідні їм вольові якості: 1) ініціація діяльності (вибір мети, отримання завдання і її розуміння): ініціативність, виконавчість; 2) планування процесу діяльності: незалежність, передбачливість, вправність, обачливість; 3) підготовка зовнішніх умов і внутрішніх передумов: самостійність; ґрунтовність; 4) організація керуючих і виконавчих ланок (самоорганізація): самовладність, діловитість; 5) взаємодія з зовнішнім і внутрішнім середовищем: витривалість, поміркованість; 6) комплексна обробка інформація процес прийняття рішень: розсудливість, сміливість, рішучість; 7) комунікація між керівними ланками: усвідомлюваність, принциповість; 8) координація взаємодії керуючих ланок: цілеспрямованість, старанність; 9) регулювання виконавчих ланок діяльності: енергійність, старанність; 10) контроль за процесом виконання завдання (наближення до мети) і уточнення плану: настійливість, гнучкість; 11) заключна оцінка процесу і результатів діяльності: відповідальність [3, с. 137]. У цілому, на думку дослідника, вольові якості не є атрибутами волі, яка розуміється як субстанція, а індивідуальними рисами особистості людини. Це пояснюється тим, що вольові якості є відносно стабільними й індивідуальними і виявляються під час цілеспрямованої дії на зовнішнє середовище, на внутрішні процеси і стани, на самого себе.

Моральна якість розглядається нами, як відносно стійка ознака поведінки людини, яка простежується в її типових вчинках, що відповідають Ковтун Н.М., 2013

критеріям добра (чесноти, доброчесності) чи суперечать їм (моральні вади). Моральна якість формується після того, як моральна вимога перетворюється на самовимогу і входить у горизонт духовності людини. Зауважимо, що у філософській парадигмі відсутня універсальна класифікація моральних якостей. Це пояснюється наявністю значної кількості концепцій сутності добра і зла (абсолютистська, релятивістська) як основи виділення моральних якостей. З огляду на це, більшість дослідників обминають або ігнорують цю проблему.

Заслугове на увагу класифікація запропонована свого часу Аристотелем. За твердженням мислителя, одні чесноти ми називаємо мисленневими, а інші моральними. Так мудрість, кмітливість і розсудливість є мисленневими чеснотами, а щедрість і помірність – моральними чеснотами [2, с. 77]. Грецький мислитель виділив одинадцять моральних якостей людини (чеснот). До них належать мужність, помірність (у насолодах), щедрість, пишність (розкішність), великодушність, лагідність, правдивість, товарицькість, люб'язність, справедливість, нечестолубство. Утім, якщо співвідносити ці моральні якості з вольовими, то виявляється, що сумісними у контексті єдності моральних і вольових ознак серед них постають мужність, помірність, правдивість, справедливість, нечестолубство. Виходячи з цього, тільки деякі моральні якості можуть бути вольовими і навпаки.

У контексті цього моральні і вольові якості можуть мати різні джерела актуалізації. Так, мужність як вольова якість, за твердженням Аристотеля, визначається різними причинами: у діапазоні від прагнення до честі, від бажання уникнути ганьби або покарання, до ярості, гніву або почуття помсти. Справжнім джерелом мужності мислитель вважав моральні засади людини. Наявність або відсутність моральної основи поведінки пояснює те, що найманці втікають з поля бою через сильну небезпеку, а патріоти гинуть на полі бою, не маючи жодної надії на перемогу.

На підставі аналізу співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності встановлено, що мораль і воля постають важливими сферами виявлення соціальної активності. Спільним між ними є те, що вони поділяються на індивідуальну і суспільну мораль і відповідно на індивідуальну і суспільну волю. З'ясовано, що моралі і моральності поза волею не існує. Водночас воля як важливий чинник актуалізації соціальної активності можлива поза моральністю, адже вольова активність може бути цілком аморальною. Воля не визначає сутності моралі, постаючи необхідною умовою, своєрідним механізмом засвоєння моральних цінностей.

Вольовий характер морального життя якнайповніше втілюється у процесі конститування нових моральних імперативів. Тільки через вольове зусилля особистість приймає у горизонт власної духовності моральні переконання, усвідомлюючи їх як соціальну необхідність.

У контексті співставлення структури волі і моралі доведено, що перша фаза вольового імпульсу і друга фаза вольового вибору співвідноситься з Співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності

моральною свідомістю, в межах якої відбувається актуалізація моральних імперативів. Третя фаза вольової діяльності асоціюється з фазою моральної практики у вчинках і поведінці. На основі дослідження вольового і морального компонентів соціальної активності встановлено кореляцію між їх регулятивною, комунікаційною і виховною функцією та сумісністю між такими морально-вольовими якостями, як мужність, помірність, правдивість, справедливість, нечестюлюбство.

Список використаної літератури

1. Апресян Г. Г. Мораль // Этика: Энциклопедический словарь / Под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2001. – С. 275 – 282.
2. Аристотель Никомахова етика // Аристотель Сочинения в 4-х т. – Т. 4. [Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. И. Доватура] / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – С. 53 – 295.
3. Брихцин М. Воля и волевые качества личности // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. – М.: Наука, 1989. – С. 134 – 144.
4. Виндельбанд В. Свобода воли // Виндельбанд В. Избранное: Дух и история. Пер. с нем. / Вильгельм Виндельбанд. – М.: Юрист, 1995. – С. 508 – 657. – (Лики культуры).
5. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 3. Философия духа: [Ответственный редактор Е. П. Ситковский] / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – М.: Издательство социально-экономической литературы "Мысль", 1977. – 471 с. – (Философское наследие. Т. 75).
6. Гоноболин Ф. Н. Психология [Text] / Гоноболин Ф. Н. – М.: Просвещение, 1973. – 240 с.
7. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции / В. А. Иванников. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 142 с.
8. Иващенко А. В. О зависимости нравственного воспитания старшеклассников от уровня развития воли // Материалы III научной конференции по проблемам психологии воли. – Рязань: РГУ, 1970. – С. 56 – 78.
9. Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд. / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 368 с.: ил. – (Серия "Мастера психологии").
10. История философии: Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 194 – 195.
11. Кант И. Критика практического разума [Перевод Н. М. Соколова] / Иммануил Кант // Кант И. Собрание сочинений в 8-ми т. – Т. 4. – М.: Чоро, 1994. – С. 374 – 479.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2002. – 720 с. – (Серия "Мастера психологии").
13. Селиванов В. И. Волевая регуляция активности личности // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 4. – С. 14 – 25.
14. Селиванов В. И. Избранные психологические произведения. Воля, ее развитие и воспитание / В. И. Селиванов. – Рязань: РГПИ, 1992. – 574 с.
15. Шопенгауэр А. О четвероюм корне... Мир как воля и представление. – Т. 1. Критика кантовской философии: Пер. с нем. / Ин-т философии. / А. Шопенгауэр. – М.: Наука, 1993. – 672 с. – (Памятники философской мысли).

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Apresyan G. G. Moral // Etika: Entsiklopedicheskiy slovar [Apresyan G. G. Moral' // Ethics: Encyclopaedic dictionary]. – М.: Gurdariki, 2001. – P. 275 – 282.
2. Aristotel' Nikomakhova etika // Aristotel' Sochineniya in 4 t. is T. 4. [Aristotle Nikomakhova ethics // Aristotle Sochineniya in 4 t. is T. 4.]. – М.: Mysl', 1983. – P. 53 – 295.
3. Brihcin M. Volya i volevye kachestva lichnosty // Psilologia lichnosty v

sotsialisticheskom obshchestve: Aktivnost i razvitiye lichnosti [Will and volitional qualities of personality // Psychology of personality in socialistic society: Activity and development of personality]. – M.: Nauka, 1989. – P. 134 – 144.

4. Vindel'band V. Svoboda volyi // Vindel'band V. Izbrannoe: Dooh i istoriya [Free agency// Vindelband W. Select: Spirit and history]. – M.: Yurist, 1995. – P. 508 – 657.

5. Gegel' V. F. Enciklopediya filosofskikh nauk. – T. 3. – Filosofiya dooha [Encyclopaedia of philosophical sciences it is T. 3. Philosophy of spirit]. – M.: Mysl', 1977. – 471 s.

6. Gonobolin F. N. Psikhologiya [Text] [Psychology [Text]]. – M.: Prosveshchenie, 1973. – 240 s.

7. Ivannikov V. A. Psikhologicheskie mekhanizmy volevoy regulatsii [Psychological mechanisms of the volitional adjusting]. – M.: Izd-vo MGU, 1991. – 142 s.

8. Ivaschenko A. V. O zavisimosti nraivstvennogo vospitaniya starsheklassnikov ot urovnya razvitiya volyi // Materialy III nauchnoy konferentsii po problemam psikhologii [About dependence of moral education of senior pupils on the level of development of will // Materials of the III scientific conference on the problems of psychology of will]. – Ryazan': RGU, 1970. – P. 56 – 78.

9. Il'in E. P. Psikhologiya volyi. 2-e izd. [Psychology of will. 2th publ.]. – SPb.: Piter, 2009. – 368 s.

10. Istoriya filosofii: Enciklopediya [History of philosophy: Encyclopaedia]. – Mn.: Interpresservis; Knizhniy Dom, 2002. – P. 194 – 195.

11. Kant I. Kritika prakticheskogo razuma // Kant I. Sobranie sochineniy v 8-mi ot t. is T. 4. [Criticism of practical reason // Kant I. The collected works in eight of t. are T. 4.]. – M.: Choro, 1994. – P. 374 – 479.

12. Rubinstein S. L. Osnovy obshchey psikhologii [Bases of general psychology]. – SPb.: Piter, 2002. – 720 s.

13. Selivanov V. I. Volevaya regulatsiya aktivnosti lichnosti [Volitional adjusting of activity of personality] // Psikhologicheskii zhurnal. – 1982. – T. 3. – № 4. – P. 14 – 25.

14. Selivanov V. I. Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniya. Volya, ee razvitiye i vospitanie [Select psychological works. Will, its development and education]. – Ryazan': RPI, 1992. – 574 s.

15. Shopengauer A. O chetveroyakom korne... Mir kak volya i predstavlenie. – T. 1. Criticism kantovskoy filosofii [World as will and presentation. – T. 1. Criticism philosophy of Kant's]. – M.: Nauka, 1993. – 672 s.

Н. М. КОВТУН (кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры философии)

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, г. Житомир
miller-melnik@ukr.net

СООТНОШЕНИЕ МОРАЛЬНОГО И ВОЛЕВОГО В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ

В статье проанализировано соотношение моральной и волевой составляющей социальной активности индивида и общества в целом. Изучение морального и волевого компонентов социальной активности происходит на основе синтеза теоретико-методологических подходов в сфере философской и психологической научной парадигмы. Особое внимание посвящено изучению морали и воли в контексте соотношения их структуры, функций и качеств.

Ключевые слова: мораль, моральность, воля, воление, социальная активность, моральные качества, волевые качества.

Співвідношення морального і волевого у контексті дослідження соціальної активності

N. M. KOVTUN (candidate of science in philosophy, docent, candidate for PhD of the Philosophy Chair)

Zhytomyr State Ivan Franko University, Zhytomyr

miller-melnik@ukr.net

**CORRELATION BETWEEN THE MORAL AND THE VOLITIONAL IN THE
CONTEXT OF THE SOCIAL ACTIVITY RESEARCH**

In the article correlation between moral and volitional compound parts of the social activity of an individual and society in general is analyzed. Research of the moral and volitional compound parts of the social activity is based on the synthesis of theoretical and methodological approaches within Philosophic and Psychological paradigm. The research of morality and will in the context of their structure, functions and qualities correlation is emphasized.

Key words: morality, will, volition, social activity, moral quality, volitional quality.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.13

Прийнята до друку 31.03.13

Рецензент: д.філософ.н.,проф.Рижова І.С.